

COVID-19 Etkisi Altında Küreselleşmenin Geleceği Üzerine Notlar

Notes on the Future of Globalization Under the Influence of COVID-19

Doç. Dr. Şerif ÖNER ¹ Doç. Dr. Mustafa Lütfi ŞEN ²

Öz

Toplumlar tarih boyunca karşılaştıkları zor dönemleri aşmak için direnç ve refleks göstermiş ve çoğu zaman başarılı olmuştur. 1929-Büyük Buhran sonrasında ABD’de ortaya çıkan “New Deal” politikaları yüzyılın sosyo-ekonomik modellerine öncülük etmiştir. Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni normlar ve kurumsal yapılar inşa edilmiştir. Savaş sonrası devletler kendilerini yeni duruma uyarlamaya yönelik sosyo-ekonomik programları uygulamak zorunda kalmışlardır. Küreselleşmenin çarpan etkisi nedeniyle düşünsel ve kurumsal değişikliklere yol açması kaçınılmaz olmuştur. Küreselleşme sürecine ilişkin ciddi endişelere rağmen sürecin demokratik, saydam, denetlenebilir, etkin, vatandaş odaklı vb. kurumların oluşumuna yönelik katkılarını dikkate almak rasyonel bir yaklaşım olarak görülebilir. COVID-19 Pandemisi toplumlara birden fazla noktada hatırlatma ve gözden geçirme imkanı tanımış görünmektedir. Bunlardan birincisi salgın gerçeğinin milenyum çağının insanoğluna bir sürprizi olmadığı tam tersine geçmiş dönemlerde de benzer deneyimlerin bulunduğuudur. Pandeminin sonuçlarıyla baş etmek konusunda küreselleşme ile sağlanan bağılıklar devletleri aynı sorunları aşmak için birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Küresel politikalar ve sonuçları pandemi ile daha güçlü şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak tek başına pandemi küreselleşmeyi tartışmaya açan unsur değildir. Çalışmamızın temel motivasyonunu; toplumların pandemi ile ortaya çıkan sorunlara yönelik eleştirilerine ortak bir cevap olarak küreselleşmeyi göstermeleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede makalemizde pandemi ile daha görünür hale gelen küreselleşme tartışmaları ve küresel dünyanın geleceği ekonomik ve demokratik süreçler ana bağlamında analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, küreselleşme, ekonomi, demokrasi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Societies have shown resistance and reflexes to overcome the difficult times they have encountered throughout history and have often been successful. The "New Deal" policies that emerged in the USA after the Great Depression in 1929 pioneered the socio-economic models of the century. Similarly, after the Second World War, new norms and institutional structures were built. Post-war states have had to implement socio-economic programs to adapt themselves to the new situation. It has been inevitable that globalization has led to intellectual and institutional changes due to its multiplier effect. Despite serious concerns about the globalization process, it can be seen as a rational approach to consider its contribution to the formation of democratic, transparent, auditable, effective, citizen-oriented, etc. institutions. The COVID-19 Pandemic seems to have given communities the opportunity to remind and review at multiple points. The first of these is that the reality of the epidemic is not a surprise to the human beings of the millennium age, on the contrary, there have been similar experiences in the past. The commitments made by globalization in dealing with the consequences of the pandemic have forced states to act together to overcome the same problems. Global policies and their consequences have started to be discussed more strongly with the pandemic. However, the pandemic alone is not the element that opens globalization to discussion. The main motivation of our work; societies' showing globalization as a common response to their criticism of the problems arising with the pandemic. In this context, our article tries to analyze the globalization debates that have become more visible with the pandemic and the future of the global world in the main context of economic and democratic processes.

¹ Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, serifoner@balikesir.edu.tr.

² Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, msen@sakarya.edu.tr.

Atf için (to cite): Öner, Ş. ve Şen, M. L. (2021). COVID-19 etkisi altında küreselleşmenin geleceği üzerine notlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 958-978.

Keywords: COVID-19, pandemic, globalization, economy, democracy

Paper Type: Research

Giriş

Kavimler göçünden ipek yoluna, yeni kıtaların keşfinden haçlı seferlerine, iki büyük dünya savaşından kapitalist ve sosyalist düzen çekişmesine kadar insanoğlunu diğer toplumlar ile coğrafi ve düşünsel açıdan etkileşim içinde olmaya yönelten düşünsel ve araçsal temel motivasyon dönemseller açıdan farklılıklar içermekle birlikte sadece kalkınma ve gelişme değil temel sorunların sınır tanımaz biçimde aktarılmasına da yol açmıştır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların ve toplumların artan düzeyde birbirine bağlılığı zorlukların yanı sıra bilim, tıp ve epidemiyoloji dahil olmak üzere birçok alanda fırsatlar sunarken günlük yaşamımızın gelişimine ve zenginliğine önemli katkılar sağlamaktadır (Black Death, 2020). İçerdikleri dönem açısından her biri tartışma ve eleştiri odağı oluşturdukları gerçeğini bugün küreselleşme için ifade etmek mümkündür. Geçmişteki salgın deneyimleri ile önemli benzerlikler içeren COVID-19 salgını küreselleşme kavramını bir kez daha tartışmaya açma fırsatı sunmuş görünmektedir. Doğrusal bir ilişki kurmak peşinde olmamakla birlikte örneğin 1918 İspanyol Gribi sonrasında ABD’de yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen Büyük Buhran’ın sebep olduğu sosyo-ekonomik açmazların aşılması için yine ABD’de geliştirilen New Deal/Yeni Anlaşma-Düzen perspektifi salgın benzeri etkileri ile Dünya geneline yayılmıştır. Süreç içinde New Deal ile inşa edilmeye çalışılan sosyo-ekonomik düzenin altyapısına yönelik kurumsal yapılar ve düşünce sistematigi İkinci Dünya Savaşı sonrasında keynesyen politika uygulamaları ile zirve yapmış ancak 1970’li yıllarda yaşanan sıkışıklık yeni bir düzen arayışı sonucunda liberal eksenli politik ve ekonomik kurumları öne çıkarmıştır. Aynı dönemde New Public Management kamu yönetimine ilişkin kurumsal çözüm aparatı olarak sunulmuştur.

Küreselleşme merkezli yönetsel perspektifin oluşması kuşkusuz teknolojik ve bilimsel dönüşüm kodlarında sağlanan devasa gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. İnsanoğlu açısından diğer dünya toplumları ile irtibat içinde olma arayışının örneği olarak küreselleşme olgusu, tüm coğrafi, kültürel, düşünsel sınırları kaldırması ve güçlü rekabet şartlarıyla öne çıkmıştır. Gelişmelerin bireyler ve yönetsel yapılar açısından değişim baskısı oluşturması kör-topal içselleştirilse bile özellikle yaşanan ekonomik krizler ve sosyal sorunlar mevcut yönetsel yapıları tartışmaya açmıştır. Bu çerçevede çalışmamızın temel motivasyonu COVID-19 süreci ile elde edilen fırsatı kullanarak bir kez daha küreselleşme kavramı üzerinde yapılan tartışmalara ilişkin notları ve gelişmeleri paylaşmak olmuştur. Bunu yaparken COVID-19’un insanoğlunun yaşadığı tek küresel salgın olmadığı ve salgın deneyimlerinin aslında dönemseller açıdan kendi açısından küreselleşme arayışlarının olumsuzluklarından olduğu tespitini yansıtmak temel amaçlarımızdan olacaktır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Amacı

Bugüne kadar Dünyada yaşanan sosyo-ekonomik, siyasal vb. dönüşüm ve değişimler temel tetikleyici ve/veya yön verici unsurlarla ilişkili olarak şekillenmiştir. COVID-19 Pandemisi’nin geçmiş dönemlerde (örneğin 1918 İspanyol Gribi, ABD’deki 1929 ekonomik krizi ve New Deal girişimi) yaşanan benzeri salgınlar sonrasında gerçekleşen değişim ve dönüşümlerle benzer sonuçları ortaya çıkaracağına dair güçlü belirtiler bulunmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın birinci amacı; insanlık tarihinin karşılaştığı en büyük salgınlardan biri olarak kayıtlara geçen COVID-19 Pandemisi’nin makro ölçekte tartışmaya açtığı konulardan biri olan “küreselleşme” olgusuna ilişkin eleştirileri ortaya koymaktır. Çalışmanın ikinci amacı; COVID-19 Pandemisi’ne bağlı olarak küreselleşme olgusunun geleceği

alacağı/alması muhtemel yeni perspektiflere ve bölgesel güç dağılımına ilişkin mevcut öngörülerini belirlemek ve analiz etmektir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamıza temel teşkil eden ana olgu küreselleşme kavramı ve küreselleşme üzerindeki tartışmalardır. Küreselleşme üzerinde artan tartışmalara ilişkin araştırmamızın varsayımı; küreselleşmeye ilişkin olgusal ve neden/sonuç açısından yükselen eleştirilerin belirleyici unsurlarından birinin COVID-19 salgını olduğudur. Bu çerçevede araştırmamız akademik literatür araştırması ile gerçekleştirilmiştir. Kavramsal çerçevenin ele alındığı son dönem akademik yayınlara (makale, dergi, tebliğ) yoğun literatür taraması ile erişilmiştir. Konunun temel aktörleri olarak öne çıkan ABD, AB ve Çin ile küreselleşme arasında kurulan ilişkilerin (mevcut rolleri, gelecek öngörülerini) belirlenmesine yönelik olarak; internet üzerinden kaynakça'da belirtilen üniversite kütüphaneleri, yabancı basın kuruluşlarının web sayfaları, önde gelen siyasi analistlerin ve düşünce kuruluşlarının erişime açık paylaşımlarına ulaşmak suretiyle yabancı literatür araştırması yapılmıştır. Elde edilen kaynaklara ilişkin gerçekleştirilen okumalarımız sonrasında akademik çalışma alanımızdaki birikimlerimiz eşliğinde küreselleşme olgusuna ilişkin analiz ve gelecek öngörülerimiz ortaya konulmuştur.

2. Tarihi Kayıtlarda Salgın Deneyimi

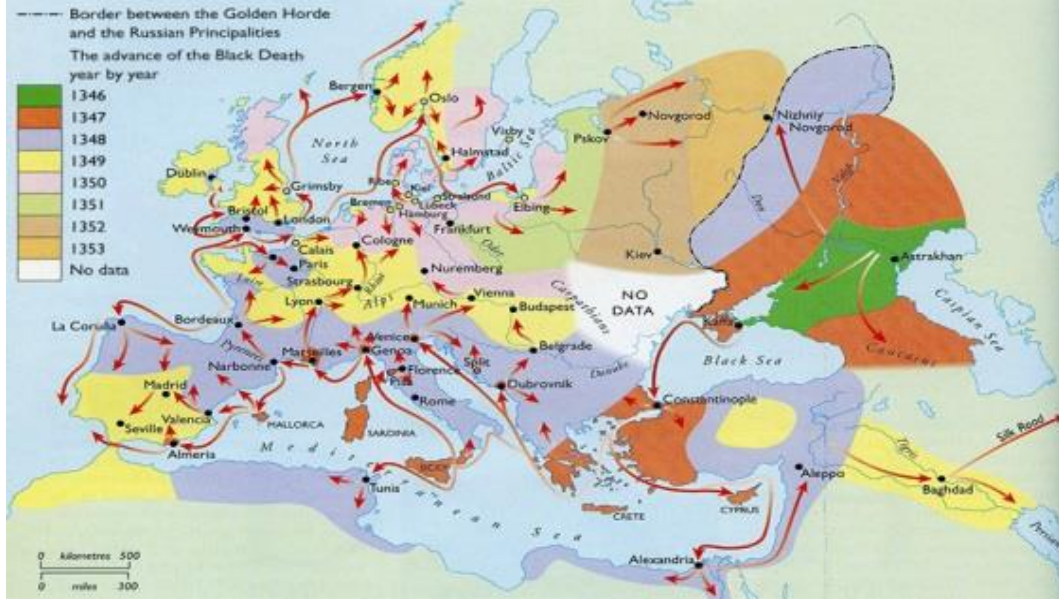
2020 yılının ilk günlerinde kamuoyu ile paylaşılan COVID-19 salgını insanlığın karşılaştığı ilk salgın değildir. Örneğin Orta çağ'da Avrupa kentlerinde salgın hastalıklara rastlanmıştır ve insanlar daha önce hiç olmadığı kadar salgınlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Özden ve Özmat, 2014, s. 61). İnsanlık tarihi boyunca savaşlar, ticaret ve din olgularının belirleyiciliği temelinde artan toplumlar arası ilişkiler sosyo-kültürel gelişimi olumlu yönde etkilemekle birlikte, yine bu olgular sayesinde iletimi kolaylaşan hastalıklar/salgınlar ise insanlığın büyük kayıplar yaşamasına, tarihin seyrinin değişmesine ve zaman zaman uygarlıkların sonunun gelmesine neden olmuştur (Jarus, 2020).

İnsanoğlunun kayıtlara geçen ilk büyük salgın tecrübesi Atina Vebası'dır. MÖ 426'da yok olana kadar Yunanistan ve Doğu Akdeniz'in dağınık bölgelerinde devam eden hastalık Mısır ve Libya üzerinden Atina'ya girmiştir (Horgan, 2016). Kent nüfusunun ¼'nün hayatını kaybetmesine neden olduğu düşünülen Atina Vebası, dönem itibarıyla kentin kurallarında ve kimliğinde önemli değişiklikler (Shenker, 2020) doğurmasının yanında, salgın sürecinde bugün COVID-19 sürecinde karşılaştığımız karantina uygulaması, panik, yalan haber, sağlık çalışanlarının fedakarlık örneklerinin kayıtlara geçmesiyle de dikkat çekmektedir (Leonard, 2020).

Tarihe geçen salgınlardan biri de tıp literatüründe çiçek hastalığının erken görünümü olarak kabul edilen (Haas, 2006, s. 1093) Antonine Vebasıdır. MS 165'de İmparator Marcus Aurelius döneminde başlayan Vebanın, Çin üzerinden gelen ticaret gemileriyle Roma'ya taşındığı bilinmektedir (Horgan, 2019; Sabbatini & Fiorino, 2009, s. 261). Yetmiş beş milyonluk İmparatorluk nüfusunun yaklaşık %5-10'unun öldüğü tahmin edilen salgın, Roma toplumunun temel kurumsal yapıları üzerinde, profesyonel ordusundan, aristokrasiye, kasaba konseylerinden köy halkının çiftliklerini terk etmesine kadar neden olduğu pek çok olumsuzlukla döneme damga vurmuştur (Watts, 2020a; Watts, 2020b). İmparatorluğu eski ihtişamına kavuşturmak ve ticaret yollarını yeniden inşa etmek noktasında ciddi ilerleme kaydeden I. Justinianus büyük bir salgınla karşılaşma şansızlığını yaşamıştır (Schat, 2020). 541-750 yılları arasında Mısır ve İstanbul'da tanımlanan Justinian Vebasında kent nüfusunun yaklaşık %25-%40'ı (Sowards, 2020; Samal, 2014, s. 166) hayatını kaybetmiştir. Toplumlar arasında sağlanan iletişimin sınır tanımaz boyutlarını anlamak açısından etkileşim kapasitesinin beraberinde toplumsal sorunlara yol açacak hastalık vb. olguları da getirdiğine ilişkin en önemli tarihsel örnek Kara Veba/Black Death'dir. Kara Veba, Moğol ordusunun (1346-49) ticaret şehri Kaffa'yı (Kırım) kuşatması sırasında şehrin direnişini kırmak amacıyla vebadan ölen kendi askerlerinin cesetlerini şehrin içine atması nedeniyle tarihin ilk biyolojik silah denemesi olarak

nitelenmiştir (Shipman, 2014; Riedel, 2005, s. 117). Veba nedeniyle Avrupa nüfusunun yaklaşık %50-60'ının (yirmi beş milyon) Dünya'da toplam yetmiş beş milyon kişinin (Black, 2019; Samal, 2014, s. 166) hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Resim 1).

Resim 1. Black Death/Kara Ölümün ayak izi

Kaynak: Benedictow, 2005

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre her yıl dünya çapında 21.000/143.000 kişinin ölümüne sebep olduğu tahmin edilen salgınlardan biri de Koleradır. İlk kez Hipokrat (MÖ 460-377) tarafından tanımlanan bir hastalıkla benzerliği konusunda genel kabul olmakla birlikte (who.int/) hastalığın günümüzdeki formuna yönelik ilk tanımlama 1543'de Bangladeş'in Ganj Deltası'nda rastlanan hastalıkla açıklanmaktadır. 1816-2009 yılları arasında yedi dönemde yaşanan salgında elli milyon kişi yaşamını yitirmiştir (Samal, 2014, s. 168).

Dünya salgın deneyimi açısından trajik örneklerden biri de 1918'de başlayıp üç dalga halinde 1919 sonuna kadar süren ve nedeni tam olarak tespit edilmeyen İspanyol Gribi olarak bilinen salgındır (Miller, 2020). İlk vakaların İspanya'nın Madrid kentinde görülmesi üzerine "İspanyol Gribi/Spanish Flu olarak adlandırılan salgından beş yüz milyon kişinin etkilendiği ve yaklaşık 40-70 milyon kişinin hayatını kaybettiği (Johnson, 2017; Samal, 2014, s. 168; Taubenberger, 2006, s. 86) düşünülmektedir. 1. Dünya Savaşındaki çarpışmalarda ölenlerin yaklaşık on yedi milyon olduğu düşünüldüğünde salgının neden olduğu can kaybının derecesi daha görünür olmaktadır (Resim 2). İspanyol Gribi bulaşma niteliği açısından insanlar arasında ayırım yapmaması ve pek çok tanınmış kişinin hastalığa yakalanması ile de bilinmektedir. İngiltere Başbakanı David Lloyd George, karikatürist Walt Disney, ABD Başkanı Woodrow Wilson, aktivist Mahatma Gandhi, oyuncu Greta Garbo, Almanya'da Kaiser Willhelm II hastalığa yakalanmışlardır (Johnson, 2017).

Resim 2. İspanyol gribi görsel

Kaynak: msubillings.edu/lectures/

Tarihi kayıtlara geçen diğer salgınlar ise şunlardır: 1980’lerde ABD’de tanımlanan AIDS/HIV hastalığı bugüne kadar otuz sekiz milyon kişinin ölümüne neden olmuştur (who.int/gho/). 2002’de Çin’in Guangdong eyaletinde tespit edilen SARS hastalığı yedi yüz yetmiş dört ölüm ile sonuçlanmıştır (SARS, 2020). Domuz gribi olarak bilinen bir başka salgın Nisan 2009’da ABD’de tespit edildikten sonra Dünya’da yaklaşık onsekiz bin beşyüz kişinin ölümüne sebep olmuştur (Jarus, 2020). Orta Doğu Solunum Sendromu (2012) MERS-CoV salgını nedeniyle bugüne kadar yirmi yedi ülkede sekiz yüz elli ölüm kayıtlara geçmiştir (Major Epidemics, 2020; applications.emro). Aralık 2013’de Gine’de bir çocuğun yarasalar tarafından enfekte edilmesiyle başladığı düşünülen EBOLA salgını ise Avrupa ülkeleri ve ABD dahil on bir bin üç yüz on kişinin ölümüne neden olmuştur (cdc.gov/vhf/).

1347’de Avrupa’ya ulaşan Veba Salgını ile Çin’in Wuhan kentinde 2019’un son gününde açıklanan COVID-19 Pandemisi’nin altı yüz seksen altı yıl sonra izlediği güzergah arasındaki benzerlik salgının trajik ayak izini yansıtmaktadır. İnsanlık bir kere daha, diğer toplumlarla iletişim/etkileşim içinde olma arzusu veya günümüzde adına küreselleşme dediğimiz fenomen aracılığıyla meydana getirdiği sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel etkilerin ve süper teknolojik altyapının sonucu olarak “hipermobilize salgın” gerçeği ile yüzleşmiştir. 31 Aralık 2019’da Wuhan’daki ilk vakayı bildiren Dr. Wenliang’ın COVID-19 Pandemisi’nden hayatını kaybetmesi salgın tarihinin trajik anekdotları arasındaki yerini alırken insanoğluna salgın gerçeğini ve mücadele refleksini yeniden hatırlatmıştır. WHO tarafından SARS-CoV-2 hastalığı yeni keşfedilen bir koronavirüsün neden olduğu bulaşıcı hastalık olarak tanımladıktan sonra; 30 Ocak 2020’de WHO tarafından “Küresel Halk Sağlığı Acil Durum” (PHEIC) ilan edildi; 11 Şubat 2020’de hastalığın ismi “COVID-19” olarak açıklandı ve 11 Mart 2020’de COVID-19 Küresel Pandemi ilan edildi. Böylelikle 11 Mart insanlık açısından hem yaşanacak pek çok ekonomik, sosyal, vb., sorunun hem de yönetsel ve ideolojik mevcut sorun/kriz alanlarının tartışılmaya başlanmasının işaret fişeği olarak kabul edilebilir.

3. Küreselleşme Tartışmaları ve Alternatif Arayışları

Küreselleşme düşünsel veya teorik düzeyde bir olgu olmakla birlikte, 20. yüzyılın gelişen iletişim teknolojisi sayesinde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. 1980’lerden itibaren literatürde önemli bir yer tutmaya başlayan küreselleşme kavramı en genel anlamıyla; küresel ölçekteki sosyal, kültürel ve iktisadi bütünleşmeyi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Öncelikle, dünyanın bir pazar şeklinde, malların ve sermayenin serbest dolaşımının sonucunda bütünleşmesini öngören bu süreç, insanlık tarihinde zaman zaman ortaya çıkan bir idealin, bir insanlık durumu olarak somutlaşmasına da yol açmış denebilir (Bayram, 2010, s. 53). McLuhan tarafından küresel köy (global village) terimiyle literatüre giren ve ekonomik, teknolojik, siyasal, kültürel gelişmeleri içeren küreselleşme kavramı 1980’lerde sıkça kullanılmaya

başlanmıştır. Bu dönemde küreselleşmenin teorik planda ele alınışı ve algısı “kapitalist hegomanya’nın yeni şekline cevap vermek” (Savage et al., 2005, s. 2) olarak açıklanmıştır. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşadığımız ve bizi belli oranda zihin karışıklığı içinde bırakan değişim ve dönüşümler en genel anlamları ve nitelikleri içinde küreselleşme süreçleri şeklinde tanımlanırken Dünya küresel bir köy olarak kabul edilmektedir (Beck, 1999, s. 5; Thurow, 1997, s. 61). Sınırları olmayan bir dünya tasarımı olarak görülen küreselleşme olgusu 1990’lı yıllarda bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar sözcük haline gelmiştir (Khi et al., 2007, s.2).

Küreselleşme kavramının, kazanımlarını arttıran toplumlar için olumlu, kazanımları azalan ya da kaybeden toplumlar açısından olumsuz tanımlar ve yorumlar içerdiği söylenebilir (Akkaş, 2010, s.1). Bu çerçevede küreselleşme kavramının kişiler ve toplumlar tarafından çeşitli biçimlerde algılanması, tanımlanması ve yorumlanması küreselleşmeye yönelik bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin gerçek doğasına ilişkin güçlü görüş farklılıkları olmasına rağmen, küreselleşme süreçlerinin farklı özelliklerini politik, ekonomik ve kültürel vb. açıdan ele almak mümkündür (avim.org.tr/en/). Genel olarak farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınışına göre küreselleşme tanımları şu şekilde yapılmaktadır; “Geç modern dönem koşullarının yaşandığı, uzak yerlerin birbirleriyle ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” (Giddens, 2000, s. 14); “Dünyanın küçülmesi ve bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesi” (Robertson, 1999, s. 21); “Sosyal ve kültürel düzenlemeler üzerinde coğrafi engellerin azaldığı ve insanların bu azalmanın gittikçe farkına vardığı bir süreç”; “Milletler arasında, yatırım ve ticaret yoluyla insan kaynakları kadar malların ve hizmetlerin artan hareketliliği” (Khi et al., 2007, s. 2).

Serbest ticaret olgusunun gelişimi ile ilişkilendirilmesi bakımından küreselleşmenin 19. yüzyılda başladığı söylenebilir. Küreselleşme, toplumların tek bir dünya haline gelmesi olarak tanımlanırsa, büyük dinler ve kozmopolit düşüncenin üretildiği ve yaygınlaştığı yaklaşık 1000 yıllık bir tarihi geçmiş süreç olarak izlenebilir. İletişim teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak öne sürülecek ise küreselleşme, 20. yüzyıl değişikliklerini içermekte, internet ve dijital bilginin gelişimi küreselleşme olarak tanımlanabilmektedir. Bu çerçevede tarihi süreç içinde toplumları etkileyen sosyal, politik ve ekonomik gelişmeler, küreselleşme kavramına yönelik yorumlarda da farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda küreselleşmenin, sosyal yaşam biçimlerine ve sosyal yaşamla ilgili değişimlere bağlı olarak tanımlandığı söylenebilir (Akkaş, 2010, s. 21). Bu genel analiz çerçevesinde aslında küreselleşmeyi genellikle teknolojik gelişmelerin mümkün kıldığı, sınırlar boyunca mal, insan, sermaye, bilgi ve enerjinin hızlandırılmış akışı (Jaishankar, 2020) olarak açıklamak mümkündür. Tam da bu nedenle küreselleşmenin geniş ölçüde sınırların açıldığı, devlet düzenlemelerin önemini yitirdiği, hızlı bir finansal, ticari, iletişim işlerinin yapıldığı, sosyal ve kültürel aktiviteler süreci olarak açıklanması uygundur (Khi et al., 2007, s. 2). Söz konusu çıktılarından hareketle geçtiğimiz otuz yılda, küreselleşme eğilimlerinin yeni normal olduğu varsayılmıştır. Tarifersiz ticaret, kolay veya vizesiz uluslararası seyahat, birkaç engelli sermaye akışı, sınır ötesi boru hatları, enerji şebekeleri ve gerçek zamanlı kesintisiz küresel iletişim, dünyanın eriştiği doğal uç noktalar olarak görünmüştür (Jaishankar, 2020). Unutulmaması gereken husus bu olguyu nasıl tanımlarsak tanımlayalım, ne şekilde yorumlarsak yorumlayalım, küreselleşmenin farklı yansımaları üzerinde hangi tür tartışmalar yaparsak yapalım, tartışılması mümkün olmayan olgunun küreselleşmenin engellenemez bir biçimde var oluşu ve hayatımızın önemli bir bölümünü etkilemesi ve yönlendirmesidir (Tekir, 2010, s. 87).

21.yüzyılın ilk çeyreğinde neo-liberal politikaların uygulama aparatı olma özelliğini sürdüren küreselleşme, özellikle 2007-2008 mali krizi ile ciddi biçimde sendelemiştir. Ancak, küreselleşme fenomeni en güçlü eleştirel darbeyi COVID-19 sürecinde almıştır. Bununla birlikte COVID-19 süreci eşliğinde küreselleşme olgusu üzerindeki tartışmalar (belki de ortaya çıkan olumsuzluklara ilişkin tepkiyi azaltmak üzere) yeni New Deal arayışı biçimine evrilmiş

olduğu söylenebilir. Belki de güçlü şekilde tanık olduğumuz “Digital new world order/Dijital yeni dünya düzeni”dir. Dönemin ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından 1932’de büyük kriz içindeki ekonomiye yardımcı olmayı amaçlayan bir dizi eylem (dictionary.cambridge.org/) olarak tanımlanan New Deal/Yeni Anlaşma-Düzen ekonomik ve yönetsel etkilerinin kıtaları aşması bakımından 20. yüzyılın ilk büyük (Marshall yardımı, New Public Management vb. düşünüldüğünde tek değil) küreselleşme hamlesidir (Resim 3).

Resim 3. Great Depression ve New Deal perspektifi

Kaynak: historythings.com/; historylearning.com/

Tarihin en ağır can ve maddi kayıplarının yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki teknolojik gelişmelerin itici rol oynadığı sosyo-ekonomik ve siyasal dönüşümlerin kolektif ifadesi küreselleşme kavramıyla şekillenmiştir. 1929 Amerikan Büyük Buhranından çıkış manivelası olarak sunulan New Deal benzeri arayışlar (İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki kayıpların telafisi ve yaşanan acıların tekrarlanmamasına yönelik olarak) ana hatlarıyla dört ayrı girişim şeklinde yaşanmıştır. Birincisi: Marshall yardımı. ABD öncülüğünde geliştirilen Marshall Yardımı projesi ekonomik iyileşmenin bir aracı olarak görülmüş proje liberal ekonomi politika perspektifleri ile desteklenmiştir. İkincisi: 1951’de sonradan Avrupa Birliği (1999) adını alacak olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun kurulması. Avrupa ölçekli siyasal ve ekonomik sorunların aşılması adına başat örneklerden biri olarak tarih sayfasına çıktı. Üçüncüsü: New Public Management. 1970’lerde ortaya konulan New Public Management anlayışı makro açıdan tüm kamu yönetimlerini liberal ekonomi anlayışının kamusal alana yönelik dönüşümlerinin temel yol haritasını oluşturmuştur. Dördüncüsü: New World Order. Schandmauer’in (Utanc/Berlin Duvarı) yıkılışının ardından SSCB’nin dağılması ile neoliberal sosyo-ekonomik politikaların coğrafi etki alanında genişleme yaşanmıştır. 20.yüzyılın son çeyreğinde makro New Deal modeli küreselleşme adı ile sahne almıştır. Saydığımız dört temel parametre ve son tahlilde güçlü dijital alanın araçsal desteği ile küreselleşme olgusu sonuçları itibarıyla sınırları aşan biçimde, tüm dünya ülkelerini kurumsal yapılar ve mevcut toplumsal değer yargıları açısından derinden etkilemiş, değiştirmiş dönüştürmüş, hiç değilse değişim ve dönüşüme zorlamıştır.

Ancak küreselleşme olgusunun serüveni iki unsur nedeniyle kritik bir aşamaya gelmiş görünmektedir. Birincisi: Çin tarafından 2013 yılında ortaya konulan ve önemli ilerleme kaydedilen Bir Kuşak Bir Yol Projesi. İkincisi ise insanlığa ait tüm sosyo-ekonomik, siyasal, vb. değerleri, ezberleri kasıp kavurması ve yönetimler nezdinde sebep olduğu savrulmalarla 2020 yılının kayıp bir yıl olarak tarihe geçmesine neden olan COVID-19 salgınıdır.

2012 yılında Başkan Xi Jinping’in siyasi liderliği devralmasının ardından önemli ölçüde değiştirilen Çin dış politikası sayesinde ülke, kısa süre içinde küresel yönetime karşı daha aktif bir duruş sergileyerek "yeni bir uluslararası ilişkiler türü" ve "ortak bir kader topluluğu" gibi politikaların yanında küreselleşmeyi ve serbest ticareti savunmaya başladı (tandfonline.com/). Bu çerçevede siyasal ideolojisiyle uyumlu olmamakla birlikte uyguladığı liberal dış ticaret

politikaları ve küresel ekonomi çarklarının işletilmesi ile elde ettiği kazanımlarla siyasal, askeri ve ekonomik açıdan yükselen bir değer olan Çin tarafından 2013 yılında ortaya konulan ve önemli ilerleme kaydedilen “Belt and Road Initiative/Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) veya ilk adı ile “One Belt One Road/Tek Kuşak Tek Yol-OBOR” projesi sadece bölgesel değil küresel (başta ekonomi olmak üzere) tüm dengelere ilişkin değişme beklentisini ortaya koymaktadır.

Çin Devlet Başkanı Başkan Xi Jinping, 2013 yılında Kazakistan ve Endonezya'ya yaptığı ziyaretlerde, yeni bölgesel iş birliği kurulması ve Asya Altyapı Geliştirme Bankası'nın oluşturulması çağrısında bulunmasıyla (Muttarak, 2020, s. 2) mevcut küresel dengeleri etkileme potansiyeline sahip projenin işaret fişeği yakılmış oldu. BRI Projesi (Kuşak ve Yol Girişimi/Belt and Road Initiative) projesi, başlangıç noktası ve eklenmek istendiği coğrafi uzaklık dikkate alındığında Çin Hanedanlığı (MÖ.206-MS.220) tarafından Roma ve Bizans sınırlarını aşarak bugünkü Avrupa coğrafyasına ilerleyen ticaret ağı olan tarihi ipek yolunun modern versiyonu olarak görülmektedir (Chatzky & McBride, 2020, s.3). Tarihsel süreçteki pek çok yansımalarıyla Orta Asya coğrafyası tarihi İpek Yolu güzergahıyla ortaya çıkan küreselleşmenin ilk aşamalarından birinin merkez üssü olarak konumlanmıştır. İpek yolu rotasıyla Doğu ve Batı pazarlarının birbirine bağlanması sonucu değerli Çin ipeği, baharat, yeşim taşı ve diğer mallar batıya taşınırken, Çin, başta altın olmak üzere değerli metaller, fildişi ve cam ürünleri almıştır. Bu değiş-tokuş sadece muazzam zenginliğin ticaret aracılığıyla taşınmasının yanında toplumlar arasında kültürel ve dini gelenekleri birbiri ile buluşturmuştur. Xi Jinping tarafından dış politikada başlatılan değişimler ve özellikle BRI projesi Çin'in uluslararası hedeflerini bölgesel gücün ötesine çıkarmaya dönük önemli bir politika hareketi ve küresel güç olma konusundaki artan ilgisinin belirgin işaretleri olarak algılanmıştır (Gong, 2018, s. 635). Kaldı ki, Xi Jinping'in BRI hedeflerine ilişkin yaptığı; “Çin, Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla uluslararası iş birliğini aktif olarak teşvik edecek. Bunu yaparken, politika, altyapı, ticaret, finans ve insanlar arası bağlantı kurmayı ve böylece ortak kalkınmanın yeni itici güçleri yaratmak için uluslararası iş birliği için yeni bir platform oluşturmayı umuyoruz” açıklaması (China's Belt and Road, 2018, s. 4) Çin'in küresel güç olma perspektifini net biçimde deklare etmektedir. Söz konusu gelişmeler ve Çin'in özellikle son on yılda artan uluslararası ekonomik-politik etkinliği ile sadece bir küresel güç olma değil “küresel liderlik rolü üstlenme niyeti” olarak analiz edilmiş artık bunun bir ihtimal olma boyutlarını güçlü şekilde zorlamaya başladığı belirtilmiştir (Habib & Faulknor, 2017, s.4). BRI projesi kapsamında ifade edilen tek kuşak olgusunun Çin'in altyapıya yoğun bir şekilde yatırım yapmayı planladığı İpek Yolu Ekonomik Kuşağını, tek yol adlandırmasının ise Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne liman ve denizcilik tesisleri inşa edilmesini gerektiren 21. yüzyıl Deniz İpek Yolunu simgelediği belirtilmektedir (The Potential of One Belt One Road, 2015, s. 2). Öte yandan Çin Devlet Başkanı Xi için BRI projesinin çok lanse edilen ABD'nin “Asya'ya dönüşüne” karşı bir geri itme işlevi görmesinin yanı sıra, Çin'in yeni yatırım fırsatları geliştirmesi, ihracat pazarlarını büyütmesi ve Çin gelirlerini ve iç tüketimi artırması için bir yol olarak hizmet ettiği vurgulanmaktadır (Chatzky & McBride, 2020, s.3) Ayrıca BRI projesinin, 2008 Küresel mali krizi ile ortaya çıkan fırtınayı atlattıktan sonra Çin ekonomisinin yavaşlaması, ABD'nin Asya'ya dönmesi ve komşu ülkelerle ilişkilerin bozulmasının birleşik baskısından ortaya çıktığı (Yong, 2016, s. 455) görüşünü de dikkate aldığımızda söz konusu kavramsal çağrışımlardan ve hedeflenen açık amaçlardan yola çıkılarak bile Dünya toplumlarının tıpkı tarihi ipek yolu örneğinde olduğu Çin merkezli yeni bir küreselleşme girişimiyle karşı karşıya bulunduğu görülmektedir (Resim 4).

Resim 4. Kuşak ve yol girişimi

BRI'ye ilişkin "önceki ekonomik küreselleşme fikirlerinden tamamen farklı olan barışçıl iş birliği, kapsayıcı açılma, karşılıklı öğrenme, karşılıklı referans, karşılıklı yararlar ve kazan-kazan sonuçları fikirlerini benimsiyor" (Xue et al., 2016, s. 46) savunusunun yanında BRI projesinin sadece Çin ile değil, dünya çapında yeni ekonomiler geliştirmeye ve bunlar arasında küresel ticareti teşvik etmeye odaklanıyor (Wijeratne et al., 2018) olduğuna ilişkin olumlu yaklaşımlara rağmen projenin Batı'nın sahip olduğu kurumsal yapılar/değerler nezdinde ikna edici bulunmasına yetmediği görülmektedir. Üstelik, BRI'nın yanında Çin'i küresel yüksek teknoloji imalatı egemen hale getirmeyi amaçlayan, devlet öncülüğünde bir sanayi politikası olarak planlanan devlet sübvansiyonlarını kullanmayı, devlete ait işletmeleri harekete geçirmeyi ve ileri endüstrilerdeki Batı teknolojik becerisini yakalamak ve sonra da aşmak için fikri mülkiyet edinimini sürdürmeyi hedefleyen "Made in China 2025" projesi de (McBride & Chatzky, 2019) salgın öncesi başlayan ekonomik ölçekli tedirginliklerin post-COVID sürecinde de küreselleşme tartışmalarına yön verecek temel parametrelerden biri olmaya devam edecek görülmektedir.

Pandemi kontrol altına alındıktan sonra farklı bir dünyada yaşayacağımıza dair sık tekrarlanan iddia; Çin'in liderliğinde ilerleyen Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) için de geçerli olduğu ve projenin mutlaka reviz edilmesi gerekeceği hiç değilse 2049 hedeflerinin değiştirileceği ihtimali üzerinde durulması (Tonchev, 2020) ise BRI'nin yeni küreselleşme senaryosu olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. BRI ve Made in China 2025 projeleri COVID-19 sonrası yeni dünya düzeninde Çin'in ekonomik ve siyasi açıdan ABD için tehdit olarak algılanması için yeterli görülmektedir. Bunların yanında Çin'in ekonomik büyümesini; serbest piyasaya bağlılığı, uluslararası sermaye yatırımları için cazibe merkezi olması ve gelişmekte olan pazarlara yaptığı yatırımlarla sağlamış olması ABD'nin Çin ile sürdüreceği mücadelenin Sovyetler ile giriştiğinden çok daha maliyetli olacağı (Akkaş, 2020, s. 587) işaretlerini de vermektedir. Bu çerçevede COVID-19 sürecinde gerginleşen ABD-Çin ilişkilerinin kötüleşmeye devam edeceği ve küresel toplumun Çin ile nasıl iş birliği yapacağına, onunla nasıl rekabet edeceğine ve gerektiğinde nasıl yüzleşeceğine karar vermesi gerekecektir (Blair, 2020).

4. Küreselleşme Tartışmalarına COVID-19 Etkisi

“Gerçek şu ki, dünya koronavirüsten sonra asla eskisi gibi olmayacak ...”

Henry KISSENGER/The Wall Street Journal, 03.04. 2020

21. Yüzyıl dünyası, bölgesel güçler ve aktörlerin çıkar ilişkilerinin temsil edildiği çok kutuplu/kutupsuz ve çok aktörlü belirsiz sistem haline dönüşmüştür. COVID-19 sürecinde 6G, yapay zeka, robotik hayat, zombi siyaset, üst insan, big data, çipli yaşam vb. olgusal gerçeklerin dillendirildiği ve aynı zamanda yeni yaşam tarzlarına yönelik tartışmalar dikkate alındığında küresel sermayeye ait yönetsel erk merkezlerinin yeni bir dünya düzeni için çabaladıkları belirtilmektedir. Bu çerçevede Pandemiye bağlı koşulların belirleyiciliğinde insanlığın yeni bir aşamaya geçmekte olduğu vurgulanmakta ve sanayi devrimi sonrasında bilgi ile geliştirilen tüm kazanımların bilgi sonrası (post truth) bir dönemin habercisi olarak görülmektedir. Tam da bu noktada rejimlerin demokratiklikten totaliterliğe ve insanların, özgürlükten kısıtlılığa yaşamın tüm boyutlarının yeniden biçimleneceği bir dünyanın geliyor olduğu (Akkaş, 2020, s. 569) yüksek sesle ifade edilmektedir. Yükselen değişim beklentileri ve bu yöndeki güçlü izlenimlerin varlığı COVID-19 ile mücadele sürecine ilişkin küreselleşme (ve aslında neo liberalizmin) tartışmalarının ülkelerin (deklere edilmiş ve/veya uygulamalar açısından tanımlanmış olmasına göre) yönetim biçimleri üzerinden yapıyor olması (<https://knowledge.wharton.upenn.edu/>) güçlü olgusal veriler eşliğinde tarihsel tekerrür kuşularını da beraberinde getirmektedir. COVID-19 ile kuşkusuz insanoğlu küresel bir krizle karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Harari tarafından “belki de neslimizin en büyük krizi” olarak tanımlanan Pandemi, olası etkileri açısından da çok boyutlu tabloyu içerecek görünmektedir. Bu çerçevede hükümetlerin salgın sürecinde alacakları kararlar muhtemelen önümüzdeki yıllarda dünyayı şekillendirecek ve söz konusu kararlar ile belirlenecek yol haritası sadece sağlık sistemlerimizi değil aynı zamanda ekonomimizi, politikamızı ve kültürümüzü de şekillendirecektir (Harari, 2020a). Bu açıdan bakıldığında COVID-19 neo-liberal politikaların sahadaki uygulama aparatı olarak görünen küreselleşme olgusu bu değişimden payını alacaktır.

Küreselleşme süreciyle COVID-19 etkileşimini belirleyen unsurları/göstergeleri Ekonomi; Bilgi Paylaşımı ve Bilimsel Verilerin Güvenilirliğinin Sorgulaması; Pandemi sürecinde yönetim başarıları demokrasinin geleceği tartışmaları; Çalışma yaşamı ve home office sisteminin yaygınlaşması; Yapay zeka destekli kitlesel gözetim sistemlerinin yaygınlaşması; Sosyo-kültürel yaşam ve inanç sistemleri üzerinde etkiler vb. başlıkları altında toplamak mümkündür. Aşağıda diğer tüm unsurları doğrudan ve birincil düzeyde etkileme potansiyeline sahip ekonomi ve demokrasi başlıkları üzerine notları, gelişmeleri ele almaya ve analiz etmeye çalışacağız.

4.1. COVID-19 Küresel Ekonomik Dönüşümü Tetikliyor

Pandemiden önce zaten karşı karşıya olduğumuz ekonomik, çevresel, sosyal ve politik zorlukların üstüne COVID-19’a bağlı nedenlerle oluşan kötü gelişmelerin gelmesi sosyo-ekonomik sıkışıklığın artmasına neden olmuştur (Schwab, 2020). COVID-19 ile birlikte dünyanın dramatik şekilde hazırlandığı değişime yönelik üç senaryo bulunmaktadır. En iyi durum senaryosu ılımlı ekonomik kargaşayı tasavvur ederken, kötü ve karşılaşılmaması daha muhtemel senaryo ise, büyük yeniden yapılanma talebini gerektiren ciddi ekonomik zararları öngörmektedir. En kötü durum senaryosu ise, potansiyel olarak tarihsel boyutlarda yıkıcı ekonomik çöküşü içermekte ve bazı ülkelerde sosyal ve politik kargaşaya, dünya düzeninin konfigürasyonunda bir dizi değişikliğe ve ülkeler arasında kısıtlanmış sosyo-ekonomik ve politik bağlantı öngörmektedir (Tonchev, 2020). Öte yandan, İngiltere Genel Kurmay Başkanı Nick Carter’ın Pandemi sürecinde ortaya çıkan mevcut ekonomik sorunlara bağlı gerekçelerin tetikleyeceği bölgesel ve küresel çatışmaların üçüncü dünya savaşına dönüşebileceği endişesini dile getirmesi post-COVID’e ilişkin en korkutucu senaryo olarak dikkat çekmiştir (dailymail.co.uk). Ancak söz konusu öngörülerden hangisinin realize olacağı; salgınla daha görünür hale geldiğini söyleyebileceğimiz sosyo-ekonomik şokun neden olduğu sorunlar

yumağıyla ülkelerin başa çıkabilme becerilerinin, gösterecekleri yönetim başarılarının yanında dünya düzeninin direncine bağlı olacaktır.

COVID-19 Pandemisi, pejoratif ve dramatik çıktıları açısından her ne kadar küreselleşme ile ilişkilendirilse de bu küreselleşme açısından ilk olumsuzluk yakıştırması değildir. Dönemsel olarak yaşanan ekonomik krizler de küreselleşme ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki örneklerinden birini teşkil eden 21. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen küresel mali krizin ardından (2002-2008) dönemsel koşulları ve gelinen noktayı “çevremizde normal olan her şey bir zamanlar çılgın bir fikirdi” diye açıklayan Paul Glover tarafından ilk kez kullanılan new normal/yeni normal kavramı (Bashevkin, 2020) COVID-19 sırasında yaşananları ve post-COVID-19’e ilişkin olasılıklara yönelik bir kavram ve/veya yol haritası olarak yeniden dolaşıma sokulmuştur (wbcasd.org/). Bununla birlikte yeni normal koşullar açısından küreselleşme olgusu ile doğrudan ilişkili başlık olan ekonomik hareketlilikte meydana gelen sonuçlar pesimistik analiz ve beklentilere yol açmıştır. Örneğin Pandemi sürecinde uygulanan izolasyon ve sosyal mesafe tedbirleriyle salgın "ilk küresel tedarik zinciri krizi" olarak tanımlanmış, krizin ekonomik değerde kayıplara büyük işsizliğe kurumsal çöküşe artan sömürüye açlık ve yoksunluğa yol açtığı (Foster ve Suwandi, 2020) ve salgının boyutlarıyla oluşacak uzun süreli ekonomik krizin alışveriş merkezleri, perakende zincirleri ve seyahat gibi sektörler için daha fazla finansal başarısızlık ve yıkım anlamına geleceği vurgulanmıştır (Fukuyama, 2020). Sürecin ortaya çıkardığı olumsuzlukların aşılması noktasında “bir savaş sırasında ülkelerin kilit endüstrilerinin kamulaştırması gibi koronavirüse karşı savaş da önemli üretim hatlarının insanileştirmesi gerekebileceği” (Harari, 2020a) şeklinde açıklanan yaklaşım, post-COVID’e ilişkin ilginç öneriler içeriyor görünmektedir: Birincisi, COVID-19 tahribatını gidermek amacıyla kilit endüstrilerin (önceki savaşa bağlı kriz dönemi uygulamalarında olduğu gibi) kamulaştırılması örneği verilmesi akıllara neo-liberal uygulamaların askıya alınabileceğini getirmektedir. İkincisi, salgın sürecindeki çalışma koşullarının insanileştirilmesi kavramıyla açıklanan bireysel korumacılık ve yaşam hakkının kutsanmasıdır. Bu vurguya ilişkin temel öneri, küreselleşmeyle keskin şekilde ortaya çıkan, zengin ülkelerin fakir ülkelere başta ekipman olmak üzere yardım göndermeye ve destek olmaya gönüllü olmalarıdır.

Pandemi sürecinde küresel piyasaları tedirgin eden ve Post-COVID’e ilişkin toplumsal beklentilere ilişkin daralmanın sinyali niteliği taşıyan işaret fişeği niteliğindeki açıklama Dünya Bankası’ndan gelmiştir. Haziran 2020 Küresel Ekonomik Beklentiler Analizinde Dünya Bankası; hükümetlerin ekonomik gerilemeye karşı olağanüstü çabalarına rağmen 2020’de küresel GSYİH’de %5,2’lik daralma ve gelişmiş ekonomiler için %7 küçülme beklentisini açıklamıştır (worldbank.org). Veriler çerçevesinde 1930’ların büyük buhranında üç yılda karşılaşılan sonuçlara salgın sürecinde bir yılda ulaşılabileceği öne sürülmüştür (Foster & Suwandi, 2020). Bu konuda, mevcut ekonomik krizin 2008 mali krizinden daha karmaşık olduğunu, salgının ortaya çıkardığı daralmanın hızı ve küresel ölçeği dolayısıyla tarihte bilinen hiçbir şeye benzemediğini vurgularken Kissenger (Kissenger, 2020) küresel ekonomik krizin resmini yansıtmaktadır. Bu açıdan post-COVID perspektifi açısından Büyük Buhran sonrası gerçekleştirilen kurumsal değişim ve dönüşüm benzeri beklenti içinde olmak sürpriz olmamalıdır. Salgınla mücadele kapsamında ülkelerin özellikle uluslararası nüfus mobilizasyonuna seyahat yasakları ve vize uygulamalarıyla sınırlamalar getirmesi küresel iş akitlerinin ve ziyaretlerinin azalmasına yol açmış olması, küreselleşme olgusunun temel parametresi olarak öncelenen ekonomi üzerinde belirgin biçimde olumsuz etkilere yol açmış ve böylelikle salgınla ekonomi arasındaki etkileşimin en net göstergesi olarak öne çıkmıştır (Legrain, 2020). Örneğin, salgının hızla ekonomik sorun haline gelmesi e-ticaret ve kredi kartı kullanımı üzerinde “olumlu” gelişme ve yoğunlaşmaya neden olurken, krizden ilham alan önemli bir gelişme olarak özellikle temel mallar için çevrimiçi teslimat siparişleri artmış, ancak perakende satış mekanizmaları ve sektör çalışanları tamamen olumsuz etkilenmiştir.

Küreselleşme ve neoliberal politika araçları açısından COVID-19 sonrasına ilişkin en kötü senaryo ve post-COVID küreselleşme tartışmalarına ilişkin bir başka işaret fişeği bazı

sektörlerin doğrudan devlet kontrolüne geçme ihtimalinin seslendirilmiş olmasıdır (Boone, 2020). Bu öngörünün bırakın gerçekleşmesini ifade edilmesi bile küreselleşmenin önemli sac ayağı konumundaki liberal ekonomi politikalarının gözden geçirilme beklentisini ortaya koymaktadır. Bu beklentinin masada olduğunu ilişkin başka kanıt ABD'deki gelişmelere dayanmaktadır. Buna göre salgın dönemi tedbirleri içinde; ABD'de işsizlik ödemesi genişletilmiş, kira yardımı ödenmiş, kiracı tahliyeleri durdurulmuştur. Söz konusu yardım sisteminin Temmuz 2020 itibarıyla sona ermesi üzerine hane halklarının %20'den fazlasının sonraki aylık kira veya ipotek ödemelerinde sıkıntı yaşayacakları tahmin edilmektedir. Bu ihtimale karşı ise, muhtaç her aileye “federal konut kuponu” verilmesi önerilmektedir (Appelbaum, 2020). Pandemi sonrası sürece ilişkin ABD'de olası konut krizi beklentisine ilişkin geniş analiz yapmak açısından büyük buhran öncesi ekonomik gelişmelerin incelenmesi durumunda bugünkü konut eksenli kriz beklentileriyle dikkat çekici benzerliklere ulaşılacak görünmektedir.

Önceki küresel krizlerde (2008 mali krizi ve 2014 Ebola salgını gibi) ABD'nin küresel lider rolünü üstlenmesine rağmen mevcut ABD yönetiminin (Trump) liderlik görevinden vazgeçmesi ve COVID-19 süreci de dahil, insanlığın geleceğinden çok Amerika'nın büyüklüğünü önemseydiğini açıkça ortaya koyması (Harari, 2020a) küresel liderlik konusunda ABD'nin konumuna ilişkin tedirginlik işareti olarak görülebilir. Tam da bu tedirginliğin giderilmesi ve ABD'nin küreselleşme girişimleri açısından sahada (daha) aktif aktör olarak konumlandırılması konusundaki Kissenger'ın ortaya koyduğu perspektif anlamlı görünmektedir. Kissenger'ın COVID-19 sürecinde ABD ve Dünya liderlerine hitaben kaleme aldığı yazıda, içinde bulunulan zorlu koşulların aşılması için getirdiği öneriler arasında “liberal dünya düzeninin ilkeleri korunmalıdır” (Kissenger, 2020) şeklinde getirdiği yaklaşım post-COVID ve küreselleşme ilişkisine yönelik çıkış yolu arayışlarına yön vermesi bakımından güçlü bir işarettir. Öte yandan post-COVID ve küreselleşmenin geleceği tartışmaları konusunda tedirgin edici gelişmenin Ocak 2021'de yapılacak olan 51. Dünya Ekonomik Forumu Yıllık Toplantısının ana temasının büyük sıfırlama/the great reset (Monck, 2020) olarak belirlenmiş olması gösterilebilir. Her ne kadar toplantının liderlerce yüz-yüze yapılmasının pandemi nedeniyle ertelenmesi ve toplantının daraltılmış katılımcılarla dijital olarak yapılacak olmasına (<https://www.weforum.org/great-reset>) rağmen küreselleşmenin ana kumanda merkezinin konuya verdiği önemi göstermesi bakımında yeterlidir. COVID-19'un yol açtığı ekonomik travmaların aşılması yönünde global ölçekli önerilerden bir başkası, Thomas More, J. Stuart Mill, Thomas Paine, Friedrich Hayek ve Facebook kurucusu Mark Zuckerberg ile ilişkilendirilen (<https://www.givedirectly.org/basic-income/>) Universal Basic Income-UBI /Evrensel Temel Gelir modeli olmuştur. Martin Luther King'in “garantili bir gelirin yoksulluğu ortadan kaldıracığı” ve Milton Friedman'ın “negatif gelir vergisi” önerilerinin yanında Facebook'un kurucu ortağı Chris Hughes'un (2018) açıkladığı “dört yılda elli bin ABD doları veya daha az kazanan ABD'li çalışanların, öğrencilerin ve bakıcıların ayda beş yüz ABD doları garantili gelir elde etmesi” önerisinin arka planını oluşturan UBI modeli, “çalışıp çalışmadığına ve gelir elde edip etmediğine bakılmaksızın her vatandaşın sabit aylık ödeme aldığı uygulama” (thebalance.com/) olarak açıklanan projenin “insanlara seçtikleri şekilde harcamak için nakit ödeme yapmanın onların geçim kaynaklarını iyileştirip iyileştirmediğini görme şansı vermenin” (Arnold, 2020) yönetimler ve ekonomistler tarafından memnuniyetle karşılanacağı belirtilmektedir. Pandemi sürecinde hükümetlerin getirdiği ekonomi politika paketlerine, bildiğimiz ancak terk ettiğimiz yeni bir unsurun eklenmesinin tam da zamanı olarak ifade edilen UBI modeli krizden toplumlarda yaygın olan derin eşitsizlikleri yeniden dengeleyen yeni sosyal sözleşme olarak savunulmaktadır (Wignaraja, 2020). Hem UBI hem de federal konut kuponu beklentileri ile bir bakıma ABD, Büyük Buhran sonrasında uygulanan New Deal benzeri yeni düzene hazırlanıyor görünmektedir.

ABD Başkanı Trump'ın Çin yanlısı tavrını gerekçe göstererek WHO üyeliğini askıya almasına ve politik kriz iklimi oluşturmasına rağmen (kaldı ki 3 Kasım 2020 seçimlerini kazanan Biden WHO'ya dönüş sağlamıştır) COVID-19'un mevcut yayılımı ve etkisi altına

aldığı insan sayısı dolayısıyla uluslararası koordinasyon ve bilgi paylaşımının daha da önemli olması (Boone, 2020) öngörüsünün ekonomik iş birliklerinin geliştirilmesine yönelik olarak da sağlanması gereklilik ve/veya yakın sorun alanı olarak durmaktadır.

4.2. Pandemi Sürecinde Yönetim Başarıları ve Demokrasinin Geleceği

Küresel gücün Çin, Rusya ve Hindistan eksenli bir yöne evrilmesine ilişkin güçlü emarelerin bulunduğu post-COVID sürecinde tartışılan en önemli kavramlar demokrasi ve yönetsel/kurumsal yapabilirlik olacaktır. Dünya toplumları salgınlar sonrasında bazı değişimler yaşamıştır. Örneğin, 1929 büyük buhranı, Amerika'yı güçlü şekilde etkileyen 1918 İspanyol Gribi sonrasındaki sürecin sonucudur. Bu açıdan salgın sonrasında ortaya konulan New Deal perspektifine benzer biçimde COVID-19 sonrası benzer sonuçları görme ihtimali bulunmaktadır ve kaldı ki buna ilişkin ekonomik gösterge örneklerini az önce vermiştik.

COVID-19'un yüz milyonlarca ailenin hayatını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınma hızını da bozarak hesaplanamayan ekonomik ve sosyal kayıplara yol açmış olması kamu yöneticilerinin salgını önleyip önleyemeyeceği sorusunu akla getirmektedir (Gao & Yu, 2020, s. 179). Fukuyama'ya göre: şimdiye kadar bazı ülkelerin krizle başa çıkmada neden diğerlerinden daha iyi yaptıkları açıktır ve bu eğilimlerin devam edeceğini düşünmek için her türlü neden bulunmaktadır. Fukuyama açısından, bu bir rejim türü meselesi değildir ve kaldı ki, bazı demokrasiler COVID-19 sürecinde iyi performans gösterirken bazı demokrasiler aynı başarıya erişememişler ve aynı sonuç otoriteler için de geçerli olmuştur (Fukuyama, 2020). Benzer biçimde Kissenger, ABD'nin salgın sürecinde başarılı olması için getirdiği öneriler arasında, küresel liderlerin 2008 mali krizinden ders çıkarmaları gerektiğini ve liberal dünya düzeninin ilkelerinin korunmasına vurgu yapmıştır (Kissenger, 2020). Kissenger'in önerisi bir bakıma Harari tarafından seslendirilen; bu kriz zamanında, özellikle önemli iki seçenekle karşı karşıyayız. Birincisi, totaliter gözetim ve yurttaşların güçlendirilmesi arasındadır. İkincisi, milliyetçi izolasyon ve küresel dayanışma arasındadır (Harari, 2020a) söylemine ilişkin küresel iş birliği yönünde konum belirleme olarak görülebilecektir.

COVID-19 mücadele sürecindeki başarı skalasını yönetim sistemlerini merkez alarak açıklayan analizlerde demokrasilerin önceki krizlerde diktatörlüklerden görece daha iyi performans gösterdikleri tespitinden hareketle demokrasilerin COVID-19 salgınıyla "onu kontrol altına almak için halktan talep ettiği fedakarlıklar açısından" farklı zorluklarla karşılaşabileceklerini belirtirken, görece sert yönetim mekanizmalarına sahip ülkelerin ise, bireysel özgürlükleri ihlali vb. konularda daha hızlı ve kararlı yanıt verebildikleri vurgulanmıştır (knowledge.wharton). Ancak küresel güç merkezi mücadelesi veren iki aktörden biri olan Çin'in salgın sürecinde başarısının ve aynı süreçte ABD'nin başarısızlığının anlatımında kullanılan argümanlar demokratik yönetişimin değeri ve geleceği hakkında endişelere (Kavanagh & Singh, 2020, s. 3) yol açmıştır. Devletlerin ve kamu yöneticilerinin salgın gibi kriz dönemlerinde yönetsel beceri ve potansiyellerini harekete geçiren belirleyici unsurun yönetim biçimi olduğu söylenebilir. Yönetim biçimleri Pandemi sürecinde üç temel başlık altında tartışılmıştır. Birincisi, ülkelerin salgınla mücadelede gösterdikleri performansın belirlenmesinde ve mevcut kapasitelerinin değerlendirilmesinde yönetim sistemlerine göre kategorize edildikleri görülmüştür. İkincisi, salgınla mücadelede otoriter yönetim anlayışının avantajlı olup/olmadığı ve bu çerçevede salgın sonrasında devlet aygıtlarına hakim olan yönetim biçimlerinin yaşanması olası değişimin parametrelerinin neler olacağıdır. Üçüncüsü, yaşanan güçlü dijital dönüşümün yönetim süreçlerine entegrasyonunun olası boyutlarının ve sonuçlarının neler olacağıdır (Kavanagh & Singh, 2020, s. 2).

Çin'in salgınla mücadele eden ülkelere acil tıbbi malzeme sağlama çabalarının, salgınla başa çıkmada otoriter rejimlerin demokrasilerden daha etkili olduğuna dair argümanı güçlendirebileceği algısının (Glenn, 2020) demokratik rejimler açısından tehdit olarak görülmesi salgının sadece sağlık değil toplumsal yapıların mevcut yönetim anlayışları üzerinde potansiyel etki oluşturma kapasitesini ortaya koymuştur. Kaldı ki bu argüman beklenildiği gibi

salgının trajik ölü sayısı her türlü siyasi kaygının üstüneyken, salgın aynı zamanda demokrasiye karşı ciddi bir meydan okumayı ortaya çıkarmasına engel ol(a)mamıştır. Salgınla mücadele gerekleri çerçevesinde hükümetlerin dünyanın her yerinde tecrit ve diğer önlemleri uygulamak için acil durum yetkilerini yürürlüğe koymaları demokratik teamüllere ilişkin müdahale olarak görülmüştür. Çoğu durumda, salgınla mücadele eksenli kısıtlayıcı önlemler orantılı ve yaşamları koruma zorunluluğu açısından haklı olsa da bazı hükümetler bunları demokratik faaliyetleri kısıtlamak için kullanmıştır (Youngs & Panchulidze, 2020, s. 4). Koronavirüsün, seçimlerden yurttaş protestolarına, otoriterlik ve demokrasi hakkındaki küresel tartışmaya kadar demokrasinin birçok yönü üzerinde etkisi olması muhtemel görünmektedir. BM Genel Sekreteri António Guterres, COVID-19 krizinin "salgınla ilgisi olmayan amaçlar için baskıcı tedbirler almaya yönelik bahane sağlayabileceği" konusunda uyarması (Weber et al., 2020, s. 3) benzer şekilde Freedom House başkanı Michael J. Abramowitz'in; Dünya çapında bir sağlık krizi olarak başlayan şeyin demokrasi için küresel krizin parçası haline geldiğini belirtmesi ve aynı zamanda Dünyanın her yerindeki hükümetlerin halk sağlığı adına güçlerini kötüye kullandıklarını, demokrasiyi ve insan haklarını baltalama fırsatını yakaladıklarını ifade etmesi (Repucci & Slipowitz, 2020) salgın sürecinde demokrasinin örselenmesine ilişkin endişeler olarak görülmelidir. Örneğin 2019'da, dünyanın dört bir yanındaki vatandaşlar (Şili, Hong Kong ve Cezayir gibi) ülkelerindeki yolsuzluğu, eşitsizliği ve adaletsizliği protesto etmek için sokaklara çıkmıştı. Bu manzara salgınla birlikte hükümetlerin geliştirdikleri sosyal mesafe kuralları nedeniyle ciddi geri çekilmeye yol açmıştır. Ancak salgın sürecindeki izolasyon nedeniyle aylar süren boş sokak manzaralarının ardından, protestoların ve tatminsizliğinin yeniden canlandığına dair işaretlerin varlığı bireysel memnuniyetsizliklerin demokratik yollarla duyurulma eğilimini koruduğuna işaret etmektedir (Glenn, 2020). Burada temel soru olarak doğu aksına yönelmesi öngörülen küresel ağırlık merkezinin doğu toplumlarının mevcut yönetim anlayış ve uygulamalarının tercih edilmesi sonucuna erişip/erişmeyeceğidir.

Öte yandan salgına karşı tedbirler almak için AB'ne üye devletlerin büyük çoğunluğunun acil durum tedbirlerine başvurmaları kıta Avrupası'nda demokratik kazanımların tehdit altında olduğuna dair endişeleri öne çıkarmıştır. Örneğin salgınla mücadele konusunda yönetimlere bazı yetkilerin (olağanüstü hal ilan etme gibi) verilmesi; demokratik devletin denetim/denge eksenindeki normal işleyişiyle temel hak ve özgürlüklerden tam olarak yararlanılması açısından risk oluşturduğu vurgulanmıştır. Avrupa tarihinde olağanüstü halin hukukun üstünlüğüne ve temel haklara dayalı demokrasiyi totaliter, baskıcı ve saldırgan bir rejime dönüştürebileceğini gösteren deneyimlerin bulunması riski artırmaktadır (Marzocchi, 2020, s. 2).

COVID-19 sürecindeki deneyimler çoğunlukla, demokrasi veya diktatörlük olmanın gerçekten önemli olmadığı, asıl belirleyici olanın devlet kapasitesi olduğu, krizlerin ve acil durumların ortaya çıkmasına ve kötü etkilerine karşı devlet kapasitesinin siper görevi gördüğü ayrıca ekonomik eşitsizlik ise kriz dönemlerindeki kötü etkilerin şiddetini arttıracığı (knowledge.wharton) yaklaşımı salgın sonrası küresel güç dengelerinin asya toplumlarına kayması ve bu coğrafyanın mevcut yönetim biçimlerinin küreselleşmesi endişesine bir ön alma olarak değerlendirilebilir. Salgın sürecinde yönetim biçimlerinin değil de devlet kapasitesinin öne çıkarılmasına ilişkin yaklaşım, Kissenger tarafından seslendirilen; "liberal dünya düzeninin ilkelerini koruyun" şeklindeki ilkesel perspektifle çelişmektedir. Zira Kissenger, tam da yönetim anlayışının olası olumsuz değişim/dönüşümüne cevap olacak şekilde: devletin meşru amaçlarına erişilmesinin yanında bireylerin kendi başlarına bunları güvence altına alamayacakları; güvenlik, düzen, ekonomik refah ve adalet konularına yoğunlaşılması (Kissenger, 2020) önerisinde bulunmakla demokrasi ve liberal ekonomi yanlısı tavır sergilemektedir. Görülen o ki COVID-19'un ekonomik ve sosyal etkisi, her türden siyasi sistemi zorlayacaktır. Demokratik ülkelerin salgın sonrası alınacak ekonomik önlemlere ilişkin politikaların belirlenmesi sürecinde toplumsal kesimlere açık tartışma imkanı tanınması sorunların aşılmasını kolaylaştıracaktır (Youngs & Panchulidze, 2020, s. 9). Bu çerçevede salgın sürecinde yönetimlerin yaşam odaklı uyguladıkları mücadele stratejilerindeki başarılar hiç kuşkusuz rejimlerin hanesine yazılacaktır.

Bu ise kaçınılmaz biçimde başta sürdürülebilir yaşamsal değerlerin sağlanmasına yönelik demokrasi ve otoriter rejim karşılaştırmasını beraberinde getirecektir.

Sonuç

Ortaya çıkan sonuçları açısından bakıldığında görünen o ki 2020 yılı sonsuza kadar iki temel özelliği ile anılacaktır. Birincisi; insanların hayatlarını bozan ve yalnızca savaş zamanlarına benzer bir belirsizlik ve kırılma duygusu yayan, ağır çekimde gerçekleşen felaket bir olay olan salgının yaşanmış olması. İkincisi; salgının küreselleşmeyi, demokratik karar vermeyi, bilim ve bilginin güvenilirliğini ve nihayetinde demokratik modelin yıkıcı olaylarla başa çıkma yeteneğini sorgulayan yeni bir tür stres testi yaratmış olmasıdır. Küreselleşmenin geleceği üzerindeki mevcut tartışmaların salgın sürecinde yaşanan ekonomik kapanmaların varlığı ile güçlü şekilde tekrarlanmaya başlaması salgından önce bile küreselleşmenin sıkıntı içinde olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Kaldı ki 20 yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğun biçimde dünya ekonomisine hakim olan sistem çeşitli dönemsel finansal çöküşler ve Çin-Amerikan arasındaki ticaret savaşından oldukça zarar görmüştür. COVID-19 ise ekonomik kapanmalar ve sıkı izolasyon politikaları sonucu küreselleşme olgusunun bir anlamda boyasını dökmüştür. Ancak küreselleşmenin bir kere daha tartışılır hale gelmesinde ekonomik ve siyasal aksın Batı-Doğu arasında yer değiştirmesine neden olabilecek özellikle yükselen yeni güçlerin etkisi yadsınmaz. Örneğin, özellikle 2007-2008 küresel ekonomik krizden güçlenerek çıkan ve kazandığı cesaretle hakim siyasal ideolojinin aksine liberal ticaret kurallarına göre hareket ederek küresel ekonomik güç haline gelen Çin'in sebep olduğu kırılma küreselleşme olgusuna yeni bir perspektif katmıştır. Ayrıca COVID-19 sürecinde ortaya çıkan ekonomik göstergelerdeki olumsuz tabloların 2020 yılı ve devamında belirleyici olacağına ilişkin uluslararası finans merkezlerinin açıklamaları küreselleşme tartışmalarını tedirgin edici boyutlara taşımaya yetmiş görünmektedir.

Dünya trajik biçimde ancak bu defa daha hızlı yayılan ve sosyo-ekonomik etkileri eş zamanlı olarak tüm toplumlarca hissedilen salgınla karşı karşıyadır. Sadece, "pandemi ne zaman sona erecek? veya aşı etkili olacak mı? sorularının cevabının aranmadığı günümüzde ayrıca temel sosyo-ekonomik vb. uygulama perspektiflerini temelden etkileme potansiyeli taşıyan küreselleşme olgusunun da tartışılmakta olması fırsat olarak görülmektedir. Yüksek sesle dile getirilen "COVID-19 küreselleşme sürecini nasıl etkileyecek" sorusunun varlığı bile salgının sahip olduğu etki alanını ve gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Küresel salgın ile yaşanan süreç sonrası ilişkin daha şimdiden sosyo-ekonomik, siyasal, teknolojik, bölgesel ilişkiler vb. pek çok açıdan değişim ve dönüşümün temel belirleyici faktörü olarak gösterilmektedir. COVID-19'un tek şaşırtıcı yönü, tüm dünyaya yayılma hızı ve kapsamı açısından insanların görünüşte uzak olan yabancı tehditlere karşı savunmasızlığının anlaşılmasıdır. Bununla birlikte 20. yüzyılın temel pratikleri arasında yer alan demokrasi, neo-liberal politikalar ve küreselleşme kavramlarının (kişisel güvenlik, bilişim teknolojileri, insan hakları, sosyal farklılıklar vb.) tartışılıyor olması sürecin sıkışık ve tedirginlik veren yönüne negatif katkı yapmaktadır. Küresel dünyada bireyler artık kendi yaşam alanlarının sınırlarını kolayca aşabilmekte, diğer dünya toplum ve bireyleri ile iletişim içine girerek etkilenmekte/etkileyebilmektedirler gerçekliğinin salgınla getirilen izolasyon ve tedbirler eşliğinde tartışılmaya açılması, küreselleşme olgusunu mevcut haliyle tanımlamayı güçleştirmekte ve proaktif öngörüler üzerinde düşünmeye zorlamaktadır.

Kuşkusuz COVID-19 süreci eşliğinde insanlığın bir seçim yapması gerekmektedir. Harari'ye göre; ayrılık yolunda mı ilerleyeceğiz yoksa küresel dayanışma yolunu mu seçeceğiz? ayrılığı seçersek, bu sadece krizi uzatmakla kalmayacak, muhtemelen gelecekte daha da kötü felaketlerle sonuçlanacaktır. Küresel dayanışmayı seçersek, bu sadece salgına karşı değil, 21. yüzyılda insanlığın karşısına çıkabilecek tüm diğer salgınlara ve krizlere karşı zafer olacaktır. Son tahlilde görünen o ki, küreselleşme fenomeni kavramsal olarak ortadan kalkmayacaktır. Ancak BRI Projesiyle modernize edilmiş bir yapıya bürünecektir denilebilir. BRI Projesi

özelinde edinilecek yeni normal kazanım ve/veya kaybedişlerin aslında şu ana kadar batı merkezli yaşanan küreselleşmenin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik vb. olgusal gereklerin yön değiştirerek doğu merkezli perspektife evrilme süreci içinde olduğuna işaret etmesi kaçınılmazdır. Bakalım tarihi ipek yolunun modernize edilmiş versiyonu olarak BRI projesi demokratik, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel yeni bir modernizasyon sağlayacak mı.? liberal ekonomi ve tüm unsurlarıyla demokratik süreçlerin işleyişi başka bir yöne dümen kıracak mı.? dahası toplumların bu ihtimale karşı tepkisi olacak mı?

Kaynakça

- Akkaş, H.H. (2010). İdeolojiler açısından küreselleşmenin yorumlanması. O. Tekir, Ş. Öner (Ed) *Tartışılan boyutlarıyla küreselleşme* içinde (ss.1-24). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkaş, H.H. (2020), Covid-19 sonrası dünya sistemi ve hegemonya. Ed. S. Thakur ve A. Yadav *International Conference on Covid-19 Studies Full Texts Book* içinde (ss. 566-597). Ankara: by Iksad Publishing House.
- Appelbaum, B. (2020). The coming eviction crisis: it's hard to pay the bills on nothing. Aug 9. <https://www.nytimes.com/2020/08/09/opinion/evictions-foreclosures-covid-economy.html> (Erişim tarihi: 23.08.2020)
- Bayram, A.K. (2010). Küreselleşme ve kozmopolitanizmin imkanı. O. Tekir, Ş. Öner (Ed) *Tartışılan boyutlarıyla küreselleşme* içinde (ss.53-74). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Beck, U. (1999). What is Globalization?. Cambridge Polity Press.
- Bashevkin, D. (2020). Is NCSY's new normal even new?. Apr 29, <https://ncsy.org/newnormal/> (Erişim tarihi: 22.06.2020)
- Benedictow, O. J. (2005). The back death: the greatest catastrophe ever. *History Today*, <https://www.historytoday.com/archive/black-death-greatest-catastrophe-ever> (Erişim tarihi: 10.02.2020)
- Black, W. (2019). What was the black death?. December 12, <https://www.livescience.com/what-was-the-black-death.html>, (Erişim tarihi: 23.06.2020)
- Black death: how can we learn from the spread of disease along the silk roads?. (2020). 31 March, <https://en.unesco.org/news/black-death-how-can-we-learn-spread-disease-along-silk-roads> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Blair, T. (2020). Tony blair: i've always been an optimist. but for the first time ever i'm troubled about the future. Oct 22, <https://time.com/collection/great-reset/5900762/tony-blair-concerned-future/> (Erişim tarihi: 27.10.2020)
- Boone, L. (2020). We may have to prepare for a longer coronavirus crisis. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126997-ai0ybp7gh0&title=We-may-have-to-prepare-for-a-longer-coronavirus-crisis (Erişim tarihi: 06.02.2020)
- Chatzky, A., & McBride, J. (2020). China's massive belt and road initiative. *Council On Foreign Relations*, January 28, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-roadinitiative> (Erişim tarihi: 24.10.2020)
- China's belt and road initiative in the global trade investment and finance landscape (2018). *OECD Business and Finance Outlook*, 1-46, <https://www.oecd.org/finance/Chinas-Belt-and-Road-Initiative-in-the-global-trade-investment-and-finance-landscape.pdf> (Erişim tarihi: 23.10.2020)
- Edward, W. (2020a). Why romans grew nostalgic for the deadly plague of 165 A.D. https://www.zocalopublicsquare.org/2020/04/26/roman-empire-smallpox-plague-lessons-covid-19/ideas/essay/?xid=ps_smithsonian (Erişim tarihi: 02.10.2020)

- Edward, W. (2020b). What rome learned. <https://www.smithsonianmag.com/history/what-rome-learned-deadly-antonine-plague-165-d-180974758/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Foster, J.B., & Suwandi, I. (2020). Covid-19 and catastrophe capitalism. Jun 1, <https://monthlyreview.org/2020/06/01/covid-19-and-catastrophe-capitalism/> (Erişim tarihi: 04.10.2020)
- Fukuyama, F. (2020). The pandemic and political order. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order>, (Erişim tarihi: 04.07.2020)
- Gao, X., & Yu, J. (2020). Public governance mechanism in the prevention and control of the covid-19: information, decision-making and execution. *Journal of Chinese Governance*, 5 (2), 178-197, 14 Apr, <https://www.tandfonline.com/loi/rgov20>, (Erişim tarihi: 05.06.2020)
- Glenn, J. (2020). COVID-19 brief: impact on democracy around the world. July 7, <https://www.usgic.org/coronavirus/democracy/> (Erişim tarihi: 25.10.2020)
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya* (Akınhay, O. Çev.) İstanbul: Alfa.
- Gong, X. (2018). The belt & road initiative and china's influence in southeast asia. *The Pacific Review*, 32, 4, 635-665 (Erişim tarihi: 23.10.2020)
- Haas, C. (2006). The antonine plague, *National Institutes of Health*, Apr-May, 190 (4-5), (pp.1093-1098), <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17195627/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Habib, B., & Faulknor, V. (2017). The belt and road initiative: china's vision for globalisation, Beijing-style. May 16, <https://theconversation.com/the-belt-and-road-initiative-chinas-vision-for-globalisation-beijing-style-77705> (Erişim tarihi:24.10.2020)
- Harari, Y.N. (2020a). The world after coronavirus free to read. Mar 20, <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> (Erişim tarihi: 22.04.2020)
- Harari, Y.N. (2020b). Every crisis is also an opportunity. <https://en.unesco.org/courier/2020-3/yuval-noah-harari-every-crisis-also-opportunity> (Erişim tarihi: 24.07.2020)
- Horgan, J. (2016). The plague at athens, 430-427 BCE. 24 Aug, <https://www.ancient.eu/article/939/the-plague-at-athens-430-427-bce/> (Erişim tarihi: 10.02.2020)
- Horgan, J. (2019). Antonine plague. 2 May, https://www.ancient.eu/Antonine_Plague/ (Erişim tarihi: 26.06.2020)
- Jarus, O. (2020). 20 of the worst epidemics and pandemics in history. March 20, www.livescience.com/worst-epidemics-and- (Erişim tarihi: 23.06.2020)
- Kavanagh, M. M., & Singh, R. (2020). Democracy, capacity, and coercion in pandemic response-COVID 19 in comparative political perspective. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, Published by Duke University Press., <https://read.dukeupress.edu/jhphpl/article/doi/10.1215/03616878-8641530/165294/> (Erişim tarihi: 24.08.2020)
- Khi, V.T., Rahm, D., & Cogburn. J.D., (2007), Globalization and the environment: an introduction. Khi V.T., Rahm, T., & Cogburn, J. D. (Ed) *Handbook of Globalization and The Environment*, CRS Press, Taylor Francis Group, 1-572. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/globalization-environment-introduction-khi-thai-dianne-rahm-jerrell-cogburn/e/10.4324/9781315093253-1> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Kissenger, H. (2020). The coronavirus pandemic will forever alter the world order. Apr, www.henryakissinger.com/articles/ (Erişim tarihi: 12.05.2020)

- Jaishankar, D. (2020). A global pandemic and globalisation. Apr 12, <https://www.orfonline.org/research/a-global-pandemic-and-globalisation-64468/> (Erişim tarihi: 24.06.2020)
- Johnson, B. (2017). The spanish flu pandemic of 1918. <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-Spanish-Flu-pandemic-of-1918/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Legrain, P. (2020). The coronavirus is killing Globalization as we know it. March 12 <https://foreignpolicy.com/2020/03/12/coronavirus-killing-globalization-nationalism-protectionism-trump/> (Erişim tarihi: 12.05.2020)
- Leonard, J. (2020). What we know about the plague of ancient athens. March 23, <https://www.greece-is.com/what-we-know-about-the-plague-of-ancient-athens/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Lu, H., Rohr, C., Hafner, M., & Knack, A. (2018). China belt and road initiative. Published by the RAND Corporation, Santa Monica, Calif., and Cambridge, UK, 1-73. January, https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10029.html, (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- McBride, J., & Chatzky, A. (2019). Is made in china 2025 a threat to global trade?. *Council on Foreign Relations*, May 13, <https://www.cfr.org/backgrounder/made-china-2025-threat-global-trade>, (Erişim tarihi: 24.10.2020)
- Major epidemics of the modern era. (2020). <https://www.cfr.org/timeline/major-epidemics-modern-era>, (Erişim tarihi: 23.06.2020)
- Marzocchi, O. (2020). The impact of COVID-19 measures on democracy the rule of law and fundamental rights in the EU. *Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs* 23 April, 1-10, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI\(2020\)651343_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651343/IPOL_BRI(2020)651343_EN.pdf) (Erişim tarihi: 25.10.2020)
- Miller, K. (2020). 6 of the worst pandemics in history. www.health.com/condition/infectious-diseases/worst-pandemics-in-history, (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Moein, S., Seyed, M., Hashemian, R., Mansourafshar, B., Ali Khorram-Tousi, A., Tabarsi, P., & Doty R. (2020). Smell dysfunction: a biomarker for COVID-19. *International Forum of Allergy & Rhinology*, 10 (8), 944-950, Aug, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/alr.22587> (Erişim tarihi: 03.10.2020)
- Monck, A. A. (2020). The great reset: a unique twin summit to begin 2021. 3 Jun, <https://www.weforum.org/press/2020/06/the-great-reset-a-unique-twin-summit-to-begin-2021/>, (Erişim tarihi: 24.09.2020)
- Muttarak, R. (2020). Moving along the belt and road: implications of china's 'one belt, one road' strategies on chinese migration, http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/14858/1/6_Muttarak_Moving%20along%20the%20Belt%20and%20Road.pdf (Erişim tarihi: 23.10.2020)
- Robertson, R., (1999). *Küreselleşme: toplum kuramı ve küresel kültür* (Yolsal, Ü.H. Çev.) Ankara: Bilim ve Sanay
- Repucci, S., & Slipowitz, A. (2020). New report: democracy under lockdown-the impact of COVID-19 on global freedom. *Freedom House*, October 2, <https://freedomhouse.org/report/special-report/2020/democracy-under-lockdown> (Erişim tarihi: 25.10.2020)

- Riedel, S. (2005). Plague: from natural disease to bioterrorism, *Baylor University Medical Center Proceedings*. Dec, 18(2), 116-124, DOI: 10.1080/08998280.2005.11928049, 11 <https://www.tandfonline.com/loi/ubmc20> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Sabbatani, S., & Fiorino, S. (2009). The antonine plague and the decline of the roman empire. *National Institutes of Health*, Dec, 17 (4), 261-75, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/sars-cov-2/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- SARS basics fact sheet, (2020). <https://www.cdc.gov/sars/about/fs-sars.html>, (Erişim tarihi: 23.06.2020)
- Samal, J. (2014). A historical exploration of pandemics of some selected diseases in the World. *International Journal of Health Sciences and Research*, 4 (2), 165-169. www.ijhsr.org, ISSN: 2249-9571, (Erişim 22.06.2020)
- Savage, M., Bagnall, G., & Longhurst, B. (2005). Globalization and belonging, *Sage Publications*. 1-233, https://www.researchgate.net/publication/28579720_Globalisation_and_Belonging, (Erişim tarihi: 04.10.2020)
- Schat, M. (2020). Justinian's foreign policy and the plague: did justinian create the first pandemic?. <https://www.montana.edu/historybug/yersiniaessays/schat.html> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Schwab, K. (2020). A better economy is possible but we need to reimagine capitalism to do it. Oct 22, <https://Time.Com/Collection/Great-Reset/5900748/Klaus-Schwab-Capitalism/> (Erişim tarihi: 27.10.2020)
- Shenker, J. (2020). Cities after coronavirus: how Covid-19 could radically alter urban life. <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/26/life-after-coronavirus-pandemic-change-world> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Shereen, M.A., Khan, S., Kazmi, A., Bashir, N., & Siddique, R. (2020). COVID-19 infection: Origin, transmission, and characteristics of humancoronaviruses. *Journal of Advanced Research*, 24, 91-98, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2090123220300540?token=> (Erişim tarihi: 03.10.2020)
- Shipman, P. L. (2014) (2020), The bright side of the black death. www.americanscientist.org/article/the-bright-side-of-the-black-death, (Erişim tarihi: 26.06.2020)
- Sowards, W. (2020). What was the plague of justinian? how a single outbreak killed 10% of the world's population. Aug, <https://www.passporthealthusa.com/2020/08/what-was-the-justinian-plague/> (Erişim tarihi: 02.10.2020)
- Taubenberger, K. J. (2006). The origin and virulence of the 1918 spanish influenza virus, *HHS Public Access*, Mar, 150 (1), 86-112, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2720273/>, (Erişim tarihi:02.10.2020)
- The Potential of One Belt, One Road. (2015). GlobalCapital, December, 2-10, <https://www.globalcapital.com/Media/documents/euroweek/pdfs/OBOR%20Low%20res%20with%20FW.pdf> (Erişim tarihi: 23.10.2020)
- Tekir, O. (2010). Küreselleşen sivil toplumun demokratikleşme sürecindeki işlevi, katkıları ve temel sorunlar, O. Tekir, Ş. Öner (Ed) *Tartışılan boyutlarıyla küreselleşme içinde* (ss. 87-103). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Thurow, L.C. (1997). A global economy. *Foreign Policy Forum*, N.1.

- Tonchev, P. (2020). The belt and road after COVID-19. April 7, <https://thediplomat.com/2020/04/the-belt-and-road-after-covid-19/> (Erişim tarihi: 24.10.2020)
- Özden, K. ve Özmat M. (2014). Salgın ve kent: 1347 veba salgınının Avrupa'da sosyal, politik ve ekonomik sonuçları. *İdealkent*, 12, Nisan, 60-87, ISSN: 1307-9905
- Youngs, R., & Panchulidze, E. (2020). Global democracy & COVID-19: upgrading international support. 1-41, <https://www.democracyendowment.eu/en/news/1741-global-democracy-and-covid-19-upgrading-international-support.html> (Erişim tarihi: 25.10.2020)
- Wang, Y. (2016). Offensive for defensive: the belt and road initiative and china's new grand strategy. *The Pacific Review*, 29(3), 455-463, 9 Mar, DOI: 10.1080/09512748.2016.1154690, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09512748.2016.1154690?casa_token= (Erişim tarihi: 23.10.2020)
- Watts, E. (2020a). Why romans grew nostalgic for the deadly plague of 165 A.D. https://www.zocalopublicsquare.org/2020/04/26/roman-empire-smallpox-plague-lessons-covid-19/ideas/essay/?xid=ps_smithsonian (Erişim tarihi:02.10.2020)
- Watts, E. (2020b). What rome learned. <https://www.smithsonianmag.com/history/what-rome-learned-deadly-antonine-plague-165-d-180974758/> (Erişim tarihi:02.10.2020)
- Weber, M.A., Lum, T., Blackwood, M.A., Mix, D.E., & Husted, T.F. (2020). Global democracy and human rights impacts of covid-19: in brief. *Congressional Research Service Report*, June 26, 1-15, <https://fas.org/sgp/crs/row/R46430.pdf> (Erişim tarihi: 25.10.2020)
- Wignaraja, K. (2020). The case for a universal basic income. July 10, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2020/the-case-for-a-universal-basic-income.html> (Erişim tarihi: 23.08.2020)
- Wijeratne, D., Rathbone, M., & Wong G. (2018). A strategist's guide to china's belt and road initiative. *Strategy+Business*, Jan 22, <https://www.strategy-business.com/feature/A-Strategists-Guide-to-Chinas-Belt-and-Road-Initiative?gko=8e9c5> (Erişim tarihi: 24.10.2020)
- Xue, L., Xiao Y, & He B. (2016). A research on china's process of globalization and the belt and road initiative. *International Journal of Advances in Management and Economics*, July-August, 5(4), 36-54, ISSN: 2278-3369, www.managementjournal.info (Erişim tarihi: 24.10.2020)
- URL-1: <https://www.who.int/topics/cholera/impact/en/>
- URL-2: <http://www.msubillings.edu/lectures/ww1/pdf/Lewis>
- URL-3: <https://en.unesco.org/news/black-death-how-can-we-learn-spread-disease-along-silk-roads>
- URL-4: <https://www.who.int/gho/hiv/en/>
- URL-5: <https://applications.emro.who.int/docs/>
- URL-6: <https://www.cdc.gov/vhf/ebola/history/outbreak/index.html>
- URL-7: <https://en.unesco.org/courier/>
- URL-8: <https://www.avim.org.tr/en/Analiz/>
- URL-9: <https://dictionary.cambridge.org/tr/>
- URL-10: <https://www.historythings.com/the-great-depression-part-1>

- URL-11: <https://www.historylearning.com/modern-world-history/america-1918/new-deal-success/>
- URL-12: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/>
- URL-13: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/
- URL-14: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/>
- URL-15: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8925945/Economic-damage-cause-Covid-pandemic-means-WWIII-risk-warns-UKs-military-commander.html>
- URL-16: <https://www.wbcd.org/WBCSD-COVID-19-Response-Program/Return-to-New-Normal-Employee-Health-and-Business-Recovery>
- URL-17: www.worldbank.org/en/news/feature
- URL-18: <https://www.weforum.org/great-reset>
- URL-19: <https://www.givedirectly.org/basic-income>
- URL-20: <https://www.thebalance.com/universal-basic-income>
- URL-21: <https://www.reuters.com/article/us-pope-encyclical>
- URL-22: <https://www.iea.org.uk/the-pope-just-called-private-property>
- URL-23: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/politics-pandemics>
- URL-24: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/politics-pandemics>
- URL-25: <https://www.economist.com/leaders/>
- URL-26: <https://www.weforum.org/great-reset>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50
2. yazar katkı oranı : % 50